

Quality Assessment of the Persian Translation of the Novel *Fardghan* by Youssef Zaydan Based on the Julian House's Model

Rezvan Beyranvand

Master of Arabic Language and Literature,
Lorestan University, Khorramabad, Iran

Ali Nazari*

Professor, Department of Arabic Language and
Literature, Lorestan University, Khorramabad,
Iran

Seyed Esmaeil Ghasemi
Mousavi

Assistant Professor, Department of Arabic
Language and Literature, Lorestan University,
Khorramabad, Iran

Abstract

Translation evaluation and quality assessment have always been crucial in the field of translation studies. Among the several models and theories proposed for assessing translation, Juliane House's context reconstruction model is widely recognized as one of the most renowned models. The concept of translation can be categorized into two distinct types: overt and covert. In an overt translation, the text and its elements are oriented towards the culture of the source language, and the recreation of context is evident. However, in a covert translation, the norms and culture of the target language are clearly apparent, and context is being generated. This study seeks to

- The present article is taken from the master's thesis of the Arabic language and literature department of Lorestan University.

* Corresponding Author: nazari.a@lu.ac.ir

How to Cite: Beyranvand, R., Nazari, A. and Ghasemi Mousavai, S. E. (2024). Quality Assessment of the Persian Translation of the Novel *Fardghan* by Youssef Zaydan Based on the Julian House's Model. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 13(29), 255-284. doi: DOI: 10.22054/RCTALL.2023.75196.1686

assess the quality of Alireza Baqer's Persian translation of the novel *Fardghan* by Youssef Zaidan. The research was conducted using a descriptive-analytical approach, with the Julian House Translation Quality Assessment model serving as the foundation for the study. The translation quality was assessed by comparing the source text (ST) with the target text (TT), and both obvious and hidden faults were examined. The resulting data was then displayed in the form of tables and graphs. The results indicate that the translator made efforts to employ strategies such as incorporating terms and proverbs from Persian culture and colloquial language, as well as utilizing omission as a common translation strategy to align the translation with the target language and culture. However, the prevailing strategy observed was open translation.

Keywords: Youssef Zaidan, Translation of *Fardghan's* Novel, Julian House, Evaluation of Translation Quality, Alireza Baqer.

Introduction

Fardqan, written by Youssef Zaidan, is a novel that recounts the imprisonment and exile of Avicenna, the renowned Iranian scientist, to *Fardqan*, a well-known stronghold in Hamedan. It is worth noting that Alireza Baqer translated this novel into Persian. Throughout the history of translation, the assessment and appraisal of translated materials have consistently held significance. Given the particular significance of translating literary writings, the evaluation of the quality of these translations has been of even greater relevance. Julian House (1997) proposed the translation quality evaluation model as one of the methodologies and models for translation evaluation. This model aims to assess the worth of translation, particularly in the context of literary translation, by employing defined and practical criteria instead of relying on subjective judgments of taste.

The objective of this study is to analyze the translation of Alireza Baqer, the initial published translation of the esteemed novel

"Fardqan" by a prominent Egyptian author, employing House's model. The present research focuses on a translation that has undergone textual modifications. The chosen translation is of significant importance due to Zaydan's novel. The research adopts a descriptive-analytical approach to examine this translation. The research focuses on studying and critiquing the Persian translation of a modern novel that explores the life and contributions of the great Iranian scientist Avicenna. The study aims to answer the following questions: The Persian translation of the novel "Fardqan" is being evaluated based on the House model. The translator's tendency towards covert and open translation is being analyzed, specifically in which parts of the novel. Alireza Baqer's translation of "Fardqan" leans more towards open translation strategies in general, indicating that it is an open translation. Is it seen as explicit or concealed?

Literature Review

Valuable research has been conducted in recent years in both English and Arabic language and literature to evaluate the quality of translations using House's model. Researchers have sought to employ House's comprehensive model for precise and scientific translation criticism. Several research studies have been conducted using this paradigm. Some notable examples include:

In his master's thesis titled "The Application of Julian House's Translation Quality Assessment Model Regarding the Persian Translation of the Book (Prophet) Gibran-Khalil-Jibran by Meshya Barzegar," Eskandari Durbati (2014) compared these translations and found that Barzegar's translation is highly intricate and abstract in Farsi, while Daryabandari's translation is structurally more understandable.

In his master's thesis, Vakili (2014) evaluates the quality of the translation of the book "Be a Follower of Your Heart" by Andrew Matthews, conducted by Vahid Afzalirad and Zahra Nabi, using the House model. The focus of the study is on comparing the explicit

translation tactics employed by the two translators. The translator has determined that Afzali's translation is more faithful to the essence of the original text and therefore more suitable.

Salimi and Ansari (2019) conducted a study titled "Examination of the Translation Quality of Nahj al-Balaghah based on House's Role-oriented Model (a case study of Allameh Jafari and Shahidi's translation of the ghost sermon)". Their conclusion, based on House's model, was that both translations are clear.

In his master's thesis titled "Utilizing the House Model to Assess the Quality of Two Persian Translations of Charles Dickens' Book 'Great Desires' by Yonsej and Akhwan," Ahmadi Darani (1400) conducted an evaluation of the translation quality. The findings indicate that Yunsi's translation of Akhwan is characterized by greater clarity and accuracy, while also noting the removal and alteration of cultural elements due to the influence of the cultural filter.

Despite extensive study, the writers did not uncover any studies that assessed the quality and critique of Alireza Baqer's Persian translation of the novel "Fardqan" or attempted to analyze the translation's quality using the Julian House model.

Research Methodology

This research has used Julian House's model to find answers to the aforementioned questions. It aims to analyze the text profile by considering the genre of the text and the context of the speech, including the discourse range, agents, and style. Furthermore, it examines the style of discourse by identifying both obvious errors and hidden translations, such as the removal of certain parts of the text. This also encompasses incorrect selection and cultural filtering in the translation process, as well as the use of direct or indirect discourse. By analyzing these factors and compiling the relevant data, the research aims to determine the style of Alireza Baqer's translation of Fardqan's novel.

Conclusion

Upon careful analysis and comparison of the source and destination texts, it can be concluded that this translation is congruent with the source text. Both of them are widely recognized and embraced in terms of their shared topic and societal impact in the original and final texts. Both books exhibit a sophisticated discourse style when it comes to media style. The translation successfully maintained the historical-romantic genre and the contextual elements of the original text. Upon analyzing the comparisons, we also examined evident errors, and the evaluation findings indicate that the number of evident errors in translation is greater than concealed errors, suggesting that the translator has a preference for translating overtly.

Based on the conducted studies, it can be concluded that translators often employ covert translation strategies by manipulating frames and utilizing cultural subtleties in areas of the text that are intricate and perplexing for the reader. This is done to express an equivalent representation of the target language culture and ultimately achieve the objective of role equivalence. The text has been imbued with an indigenous essence, and via thorough examinations, 59 instances of the translator's adherence to cultural authenticity were identified.

The translator employed phrases and proverbs that align with Persian folk culture to effectively translate the cultural aspects requiring concealed translation.

Furthermore, the translation maintains the genre of the source work. However, modifications have been made in the discourse, a component of context, without compromising the substance of the subject. The source text employs both direct and indirect speech, and the translation adheres to the same approach. In several sections, the translator opted to employ direct speech rather than indirect speech, as found in the original text. The apparent objective of this alteration is to allure a larger audience and render the narrative of the novel more palpable.

By analyzing the characteristics of the source and destination texts and scrutinizing both the concealed and evident mistakes, it has been seen that in certain instances, the source text has been disregarded. This disregard encompasses actions such as deletion, addition, erroneous selection of equivalents, doubtful acceptance, and irregularities, all falling under the category of obvious errors. From a statistical standpoint, deletions have the highest frequency, constituting about two percent (0.2) of the entire text. Conversely, the translator has inserted words and phrases into the text where ambiguity has been eliminated or replaced with alternative words and phrases. Incorrect equivalences were made in certain sections, resulting in the detection of 19 instances of such errors during the investigations. These errors were entirely incorrect and led to the failure to accurately transfer the message from the source text to the destination text.

According to Julian House's model, Baqer's translation can be categorized as a combination of hidden and open translations. While Baqer has incorporated elements of cultural purity, his translation mostly adheres to the role and norms of the source text, resulting in a clear and faithful rendition in the target language.

As Julian House explained in his translation of the book (Fardqan), Baqer used two translation techniques, namely hidden and open translation. However, it is worth noting that the majority of the translation was conducted openly.

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی رمان فردقان اثر یوسف زیدان

براساس الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

رضوان بیرانوند

استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

علی نظری*

استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

سیداسماعیل قاسمی موسوی

چکیده

ارزیابی کیفیت ترجمه همواره در مطالعات ترجمه اهمیت داشته است؛ از میان الگوها و نظریه‌های موجود، الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه هاوس یکی از معروف‌ترین‌هاست. هاوس ترجمه را بر دو نوع می‌داند: آشکار و پنهان؛ در ترجمه آشکار متن و عناصر آن، فرهنگ‌محور بوده و بافت‌گردانی در آن دیده می‌شود، اما در ترجمه پنهان، هنجارها و فرهنگ زبان مقصد بارز است و بافت‌آفرینی شکل می‌گیرد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی با تکیه بر الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس به بررسی کیفیت ترجمه فارسی علیرضا باقر از رمان فردقان نوشته یوسف زیدان پرداخته و با مقایسه متن مبدأ و مقصد، کیفیت ترجمه بررسی و نتایج به‌دست آمده در قالب جداول و نمودار ارائه شده است. بررسی نتایج نشان می‌دهد که هرچند مترجم در قسمت‌هایی سعی داشته با استفاده از رویکردهایی مانند استفاده از اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های متناسب با فرهنگ عامیانه فارسی، ترجمه را به فرهنگ زبان مقصد نزدیک کند و حذف از جمله راهکارهای پرتکرار ترجمه‌ای در این برگردان به شمار می‌رود، اما راهکار غالب ترجمه آشکار است.

کلیدواژه‌ها: یوسف زیدان، ترجمه رمان فردقان، جولیان هاوس، ارزیابی کیفیت ترجمه، علیرضا باقر.

مقدمه

رمان *فردقان* اثر یوسف زیدان، داستانی است که با بهره‌گیری از دستگیری و تبعید ابن‌سینا، دانشمند بزرگ ایرانی به فردقان یا فردجان؛ «قلعه مشهوری در نواحی همدان از ناحیه جراً» (معجم‌البلدان، ۱۹۹۵، جلد ۴: ۲۴۷) و با ترکیبی از حقایق تاریخی و عنصر خیال روایت می‌شود که علیرضا باقر، دکترای زبان و ادبیات عربی، این رمان را به زبان فارسی ترجمه کرده است.

در تاریخ ترجمه، نقد و ارزیابی متون ترجمه‌ای، همواره اهمیت داشته است و با توجه به اهمیت ترجمه متون ادبی، همواره ارزیابی کیفیت این ترجمه‌ها اهمیتی دوچندان داشته است. از میان الگوها و روش‌های ارزیابی ترجمه، الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس^۱ (۱۹۹۷) از الگوهای است که سعی دارد تا معیارهایی مشخص و کاربردی برای تعیین ارزش ترجمه، به‌ویژه ترجمه ادبی به‌جای قضاوت‌های ذوقی به کار بگیرد. پژوهش حاضر قصد دارد تا با بهره‌گیری از الگوی هاوس ترجمه علیرضا باقر را به عنوان نخستین ترجمه منتشر شده از رمان ارزشمند *فردقان* اثر رمان‌نویس توانمند مصری بررسی کند؛ ترجمه‌ای که در نگاهی گذرا به نظر می‌رسد تغییراتی در متن آن رخ داده و از این نظر و با توجه به اهمیت رمان زیدان به عنوان موضوع پژوهش حاضر برگزیده شده است و در این راه از رویکرد توصیفی-تحلیلی به موضوع تحقیق بهره گرفته است. با این هدف که ترجمه فارسی این رمان را بررسی و نقد کند که در قالبی معاصر به دانشمند بزرگ و گران‌قدر ایرانی ابن‌سینا پرداخته است و در پی پاسخگویی به پرسش‌های ذیل است:

- ترجمه فارسی رمان *فردقان* بر اساس الگوی هاوس چگونه می‌توان ارزیابی کرد؟
- مترجم در کدام بخش بیش‌ترین گرایش را به ترجمه پنهان و در کدام بخش به ترجمه آشکار نشان داده است؟
- ترجمه علیرضا باقر از رمان *فردقان* در مجموع گرایش بیشتری به کدام راهکارهای ترجمه‌ای دارد و بر این اساس ترجمه‌ای آشکار به‌شمار می‌رود یا پنهان؟^۲

---

1. House, J.

۱. پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر چه در زبان و ادبیات انگلیسی و چه در زبان و ادبیات عربی، پژوهش‌های ارزشمندی بر اساس الگوی هاوس برای ارزیابی کیفیت ترجمه‌ها انجام شده و پژوهشگران تلاش کرده‌اند تا از الگوی فراگیر هاوس برای نقد علمی و دقیق ترجمه‌ها بهره گیرند. از جمله پژوهش‌های مبتنی بر این الگو، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد.

اسکندری دورباطی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «کاربرد مدل ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس در خصوص ترجمه فارسی کتاب (پیامبر) جبران خلیل جبران توسط مسیحا برزگر» با مقایسه این ترجمه‌ها، هر دو را آشکار و متن‌محور دانسته و نتیجه گرفته که ترجمه برزگر بسیار پیچیده و در فارسی ناملموس، اما ترجمه دریابندری به لحاظ ساختاری، ترجمه‌ای قابل فهم‌تر است.

وکیلی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «ارزیابی کیفیت ترجمه کتاب «پیرو قلب خود باشید» از اندرو متیوس توسط وحید افضل‌راد و زهرا نبی، بر اساس مدل هاوس» با نگاهی به تفاوت استراتژی‌های ترجمه آشکار دو مترجم به این نتیجه رسیده است که ترجمه افضل‌راد به ماهیت متن اصلی نزدیک‌تر و در نتیجه مناسب‌تر به شمار می‌آید. سلیمی و انصاری (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی کیفیت ترجمه نهج البلاغه مبتنی بر الگوی نقش‌گرای هاوس (مطالعه موردی ترجمه علامه جعفری و شهیدی از خطبه اشباح)» به این نتیجه رسیده‌اند که بر اساس الگوی هاوس، هر دو ترجمه، آشکار هستند.

احمدی دارانی (۱۴۰۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «کاربرد مدل هاوس در ارزیابی کیفیت دو ترجمه فارسی کتاب «آرزوهای بزرگ» اثر چارلز دیکنز^۱ از یونسی و اخوان» به ارزیابی کیفیت ترجمه دو ترجمه فارسی، پرداخته و نتیجه گرفته است که ترجمه یونسی از اخوان آشکارتر و دقیق‌تر است و عناصر فرهنگی با گذر از فیلتر فرهنگی حذف شده و تغییر یافته‌اند.

با وجود تلاش‌های یاد شده، پژوهشی در مورد ارزیابی کیفیت و نقد ترجمه فارسی علیرضا باقر از رمان فردقان یافت نشد.

---

1. Dickens, Ch.

۲. الگوی هاوس

با توجه به اهمیت ترجمه در دنیای امروزی و توسعه فزاینده در حوزه مطالعات ترجمه، دانشجویان، پژوهشگران و ناقدان ترجمه، نیاز روزافزونی به الگوهای مختلف برای بررسی دقیق ترجمه‌ها و نیز شیوه‌های ارزیابی در آموزش احساس می‌شود. گفتنی است که در این راه تلاش‌های فراوانی صورت گرفته و پژوهشگران این رشته سعی کرده‌اند تا نظریه‌ها و مدل‌های گوناگون نقد یا ارزیابی کیفیت ترجمه را ارائه کنند.

به طور کلی الگوهای موجود سنجش کیفیت ترجمه را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: الف- الگوهای کمی که بیشتر در محیط‌های آموزشی کاربرد دارند و ب- الگوهای کیفی که بر اساس سه تعریف متفاوت هاوس (۲۰۰۱) از معنی به سه دسته: ذهن‌گرایانه، پاسخ‌محور و الگوهای متن/گفتمان مبنا تقسیم می‌شوند و سپس الگوی نقش‌گرا- کاربردشناختی خود را ارائه می‌دهد (خزاعی‌فر، ۱۳۹۱: ۵۵) که از الگوهای مهم و درعین حال پیچیده و فراگیر است.

الگوی جولیان هاوس مبتنی بر پیش‌فرض «ترجمه به مثابه بافت آفرینی مجدد» بوده، بر بنیان زبان‌شناسی هدف‌مند- نقش‌گرای هیلیدی^۱ استوار و از محدود رهیافت‌های ارزیابی/نقد ترجمه است که با دستاوردهای دانش زبان‌شناسی، گزینشی برخورد نمی‌کند و در سطوح خرد و کلان، یافته‌های یک نظریه تمام‌عیار زبانی را به خدمت می‌گیرد. الگوی هاوس از سطح متن آغاز می‌شود، اما به تناوب از این مرزها گذشته و به صورتی نظام‌مند، روابط متقابل میان مؤلفه‌های متنی و بافتی را صورت‌بندی می‌کند (ر. ک: هاوس، ۱۹۹۷، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۵).

هاوس برای بررسی متن ترجمه شده، سه بُعد قائل می‌شود: معنی‌شناختی، کاربردشناختی و متنی. او معتقد است که چالش بزرگ در ترجمه به بُعد کاربردشناختی فرآیند ترجمه مربوط است؛ یعنی به «کاربرد مشخص یک عبارت در موقعیتی معین» که محوریت الگوی ارزیابی اوست؛ بنابراین، هر متن در بستر موقعیتی منحصر به فرد تعریف می‌شود تا نقش معینی را در جامعه‌ای زبانی ایفا کند. برای خدشه‌دار نشدن این نقش، در حین فرآیند ترجمه، مترجم باید به ابعاد موقعیتی هر متن اشراف داشته باشد (House, 1977: 103).

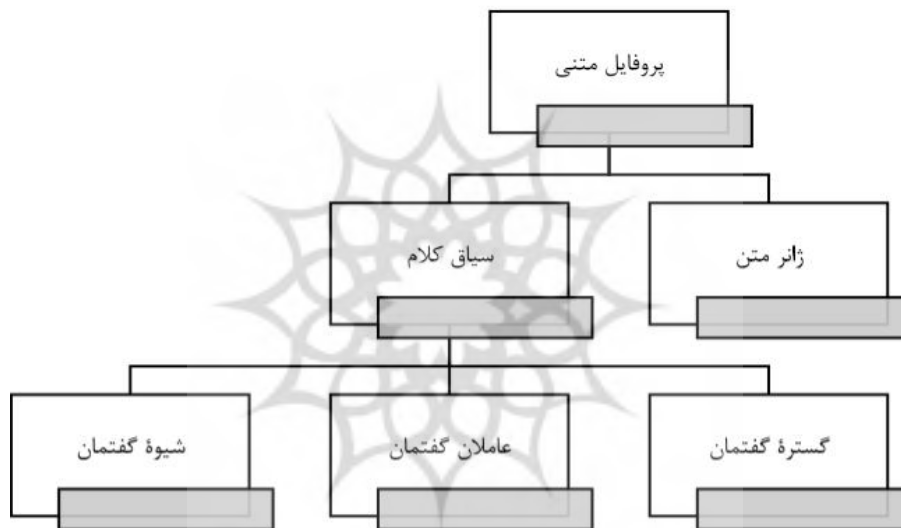
---

1. Halliday, M.

هاوس با انتقاد از گرایش یک‌جانبه مطالعات ترجمه برای فرض ترجمه به عنوان امری عمدتاً اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و تحت سیطره ایدئولوژی، خواهان توجه به ترجمه به عنوان عملی زبانی است و در کتاب «ارزیابی کیفیت ترجمه» بر اهمیت تحلیل متنی دقیق و مقایسه متن مبدأ و مقصد تأکید می‌کند (House, 2015: 2) و نیز ر. ک: سید جلالی، ۱۳۹۶: ۱۶۵).

به صورت خلاصه الگوی هاوس قابل نمایش در قالب نمودار (۱) است.

نمودار ۱. طرح‌واره الگوی جولیان هاوس در ارزیابی کیفیت ترجمه

۱-۲. ژانر

از نگاه هاوس «مفهوم ژانر در میان مقولات سیاق، موضوع، عوامل سخن، شیوه بیان و نقش متنی در نظر گرفته می‌شود و به فرد این توانایی را می‌دهد که هر نمونه متنی را به طبقه‌ای از متون ارجاع دهد که منظور و کارکرد مشترکی را برآورده می‌کنند. ژانر برای فرآیند تحلیل و ارزیابی مفید است؛ زیرا توصیف سیاق، موضوع و... برای دستیابی به ارتباط بین متن و بافت مفید هستند، اما اساساً برای تسلط بر مشخصه‌های زبانی محدودیت دارند و با هدف تشخیص ساختارها و الگوهای متنی عمیق‌تر به مفهوم‌سازی متفاوتی نیاز است؛ این امر با به کار بستن گونه صورت می‌گیرد» (House, 2001: 248-249).

گونه یا «... ژانر، متن را به فرهنگ مرتبط می‌سازد. سیاق ارتباط‌های بین یک متن و بافت بلافصل آن را دربر می‌گیرد؛ در صورتی که ژانر، یک متن را با بافت فرهنگی بزرگ‌تر زبان‌شناختی و فرهنگی جامعه‌ای که متن در آن قرار دارد، مرتبط می‌کند» (نیازی و قاسمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۴).

با نگاهی به رمان *فردقان* می‌توان ژانر آن را چنین توصیف کرد: متن رمان، تاریخی-ادبی است که با بهره‌گیری از ماجراهای عاشقانه در مورد زندگی ابوعلی سینا ماهیتی عاشقانه نیز گرفته است؛ بنابراین، ژانر متن با رویکردی ایدئولوژیک، تاریخی-عاشقانه است.

۲-۲. سیاق کلام

سیاق کلام مفهومی است که هاوس به تبعیت از دستور نقش‌گرای هلیدی در الگوی خود آورده و به گفته هلیدی «مفهوم بافت موقعیتی را می‌توان با استفاده از اصطلاحاتی همچون زمینه، عاملان، شیوه و به بیان دیگر «گستره گفتمان»، «عاملان گفتمان»، «شیوه گفتمان» تفسیر کرد» (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳: ۳۸) که این سه جنبه بافت، سیاق کلام را مشخص می‌کنند.

بر همین اساس برای توصیفی دقیق‌تر از سیاق کلام در بخش ذیل سه عامل تعیین‌کننده آن (گستره، عاملان و شیوه گفتمان در زیرمجموعه خطاهای پنهان مورد بررسی قرار می‌گیرد).

۲-۳. گستره گفتمان

«فعالیت‌های اجتماعی شامل موضوع یا عنوان و همچنین تمایز درجات مختلف عمومیت، صراحت و اختصاص واحدهای واژگانی با توجه به توضیحات تخصصی، کلی و عمومی است» (House, 2001: 248). به این ترتیب، عوامل تعیین‌کننده گستره را می‌توان با دو شاخص معرفی کرد؛ «الف- موضوع: رمان، نمایشنامه، شعر، بروشور تبلیغاتی... ب- کنش اجتماعی: تخصصی، عمومی، پرطرف‌دار...» (سید جلالی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۶).

رمان *فردقان* داستانی است در قالب روایی-تاریخی که در آن ماجرای زندانی شدن ابن‌سینا در قلعه‌ای به نام *فردقان* (فردجان) واقع در نزدیکی همدان، بیان می‌شود. ساختار

زبانی رمان به دو بخش عمده تقسیم می‌شود؛ نخست، بخش روایی داستان که نویسنده به عنوان دانای کل، افراد، اتفاقات و ماجراهای داستان را در قالب توصیفات، تشبیهات و استعارات زیبا بیان می‌کند. دوم، بخشی که به محاوره و گفت‌وگوی شخصیت‌ها (دیالوگ) و نیز گفت‌وگوی ابن سینا با خود (مونولوگ) مربوط می‌شود. بخش نخست پررنگ‌تر از بخش دوم است. دو عنصر زمان و مکان به خوبی در این رمان به کار گرفته شده و نویسنده توانسته است رویدادهای تاریخ‌دار دوران ابن سینا و موقعیت‌های مختلف زندگی او را در قالب تاریخی بیان و داستان را معنادار متوالی و منسجم سازد. استفاده از نام‌ها و اماکن حقیقی در ایران و موقعیت‌های جغرافیایی و حتی اجتماعی آن‌ها باعث شده عنصر مکان به گونه‌ای هنرمندانه در داستان جلوه کند.

در این رمان هم جملات کوتاه هم جملات بلند به کار گرفته شده، اما جملات بیشتر بلند هستند. بسیاری از جملات چند فعلی و برخی نیز تک فعلی‌اند. زیدان، به خوبی از نشانه‌های سجاوندی همچون ویرگول، نقطه، پرانتز، خط تیره و... استفاده کرده و همین موضوع، خواندن متن را برای خواننده آسان‌تر کرده است. در نوشتن متن رمان، سعی شده تا حدودی از کلمات هم‌آهنگ و نزدیک به هم استفاده شود که این خود به زیبایی متن افزوده است.

۲-۴. عاملان گفتمان

از نگاه هاوس «عاملان گفتمان به ماهیت مشارکت‌کنندگان کلامی، برمی‌گردد؛ یعنی گوینده و مخاطب که ارتباط بین آن‌ها از لحاظ قدرت و فاصله اجتماعی و نیز میزان احساسات، ارتباطات و فاصله اجتماع تفاوت دارد» (House, 1997: 44 & 2001: 248).

یوسف محمد احمد طاها زیدان، رمان‌نویس، روزنامه‌نگار و پژوهشگر مصری، متولد ۱۹۵۸، پژوهشگر طب اسلامی، پزشکی، ریاضیات و نجوم و رمان‌نویس معروف مصری و نویسنده آثار متعددی به‌ویژه در زمینه عرفان، طب اسلامی و فهرست‌نگاری است، اما بیشتر به نوشتن داستان کوتاه و رمان، گرایش داشته و در این زمینه موفقیت‌هایی کسب کرده است؛ از جمله آثار اوست: «عزازیل»، «ظل الأفعی»، «النبطی» و «فردقان» است. فردقان از

میان ۱۲۸ نوشته در سال ۲۰۱۸ میلادی، یکی از شش رمان برتر جهان عرب، شناخته و برندهٔ جایزهٔ پوکر عربی در سال ۲۰۲۰ میلادی شده است.

رمان فردقان تصویر متفاوتی از زندگی حکیم ایرانی ابوعلی سینا و ماجرای دستگیری و زندانی شدنش در قلعهٔ فردقان است. زیدان در خلال داستان، شیوهٔ زندگی مردمان آن زمان به ویژه دولتمردان و دانشمندان را بیان می‌کند. همچنین وقایع تاریخی مانند جنگ‌های مهم و تأثیرگذار و ویرانی‌های حاصل از آن‌ها و رنج و سختی مردم را به خوبی تصویر می‌کند. رابطهٔ گوینده با مخاطب در این اثر متقارن است؛ یعنی نویسنده با مخاطبان و خوانندگان هم‌تراز است و شاخصه‌های قدرت در آن به کار نرفته است. نویسنده، داستان را به شکل یک روایت برای خوانندگان بیان کرده است؛ به طوری که وقایع و چهارچوب‌های فکری فرهنگی جامعه و شخصیت‌های داستان برای مخاطب ملموس بوده و تا حدی می‌تواند با آن‌ها هم‌زیستی اجتماعی را تجربه کند؛ بنابراین، فاصله اجتماعی زیادی بین نویسنده و مخاطب دیده نمی‌شود.

۲-۵. شیوهٔ گفتمان

به مجرای ارتباط (گفتاری / نوشتاری) اشاره می‌کند؛ الف- رسانه: متنی که به منظور خواننده شدن نوشته شده باشد و پیچیده: متنی که به منظور شنیده شدن نوشته شده باشد. ب- مشارکت ساده: وقتی اثر به صورت تک‌گویی و پیچیده: وقتی جامعه‌ای بزرگ را مورد خطاب قرار داده باشد. خان‌جان شیوهٔ گفتمان را هم به «مجرای» ارتباط (گفتاری / نوشتاری) ارتباط می‌دهد و هم به میزان مشارکت بالقوه یا بالفعل مجاز بین گوینده و مخاطب (مونولوگ، دیالوگ و...) (خان‌جان، ۱۳۹۴: ۸۴).

در متن مورد بررسی، رسانهٔ متن مبدأ ساده محسوب می‌شود، چرا که متن به صورت کتبی و برای خواننده شدن نوشته شده است. با وجود دیالوگ‌ها در رمان، بیشتر بخش‌های متن اصلی را راوی به‌عنوان دانای کل بیان می‌کند، اما مترجم تغییراتی در سبک و شیوهٔ گفتمان ایجاد کرده و بخش‌هایی را که در متن اصلی از زبان راوی بیان شده به صورت گفت‌وگو (دیالوگ) درآورده است؛ در واقع، نقل‌قول غیرمستقیم را به مستقیم تبدیل کرده است؛ گرچه این تغییرات در روند کلی داستان تغییری ایجاد نکرده است.

مشارکت در متن پیچیده است؛ یعنی در بخش‌های از متن گفت‌وگوهایی بین اشخاص داستان وجود دارد. نویسنده با ایجاد این دیالوگ‌ها و همچنین گفت‌وگوی ابن سینا با خودش (مونولوگ) سعی کرده خواننده به سیر داستان نزدیک‌تر شود و در واقع مخاطب را به چالش کشیده و به نظر می‌رسد که هدف اصلی از این گفت‌وگوها، جلب مشارکت مخاطب است.

بررسی‌های انجام شده نشان از همخوانی نمایه‌های متن مبدأ و مقصد دارد؛ غیر از خاستگاه خالق اثر که طبیعتاً در ترجمه تغییر می‌کند، موقعیت نویسنده و موقعیت مترجم مشابه است. نتیجهٔ مقابله عناصر گفتمانی را در ترجمهٔ این رمان می‌توان به شکل جدول (۱) نشان داد.

جدول ۱. عناصر گفتمانی در رمان فردقان

گستره گفتمان	عاملان گفتمان	شیوه گفتمان	ژانر
نمایه متن مبدأ	موضوع: رمان	خواستگاه و موقعیت عامل اثر: رمان‌نویس *	ادبیات داستانی
	کنش اجتماعی: عمومی و پرطرفدار	رابطه شرکت‌کنندگان: متقارن	تاریخی - عاشقانه
متن ترجمه شده	موضوع: رمان	خواستگاه و موقعیت عامل اثر: مترجم *	ادبیات داستانی
	کنش اجتماعی: عمومی و پرطرفدار	رابطه شرکت‌کنندگان: متقارن	تاریخی - عاشقانه

۳. تشخیص ترجمه آشکار و پنهان

هاوس تشخیص نوع ترجمه را آخرین مرحله از الگوی ارزیابی ترجمه قرار داده است و ترجمه را به دو نوع «آشکار» و «پنهان» تقسیم کرده است. در ترجمه آشکار، مترجم آگاهانه معادل‌هایی را می‌گزیند که خوانندهٔ متن ترجمه به سادگی بیگانه بودن متن و عناصر آن را درمی‌یابد؛ در واقع، مخاطبان متن مقصد، مستقیماً مخاطب نبوده و با یک «متن اصلی ثانویه» مواجه نیستند؛ زیرا متن به شدت بر مبنای خاستگاه و فرهنگ جامعه

زبانی متن اصلی نگاشته می‌شود، اما در ترجمه پنهان، متن ترجمه در چهارچوب‌های رایج زبان و فرهنگ متن مقصد تولید می‌شود و مترجم قصد دارد خواننده را با متنی آشنا و عاری از هرگونه ساختارها و مفاهیم بیگانه روبه‌رو کند (House, 1997: 66 & 2001: 250). در ترجمه پنهان، مترجم قصد دارد به معادل عملکردی یا «معادل نقشی» دست پیدا کند؛ از این رو «مانند یک «صافی فرهنگی» عمل می‌کند و با تعدیل چهارچوب‌ها به آن‌ها رنگ و بوی بومی می‌دهد و متن را از پیچیدگی و عناصر بیگانه می‌زداید» (سید جلالی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۸).

در همین راستا و در بررسی ترجمه‌ها، گونه ترجمه آشکار/پنهان؛ هاوس دو نوع خطا را نیز معرفی می‌کند که عبارت‌اند از: «خطاهای آشکار» و «خطاهای پنهان».

۱-۳. خطاهای آشکار و خطاهای پنهان

هاوس خطاهای پنهان را حاصل ناهمخوانی بین نقش‌های متن‌های مبدأ و مقصد در ابعاد گوناگون و خطاهای آشکار را نتیجه ناهمخوانی معنایی بین متن مبدأ و مقصد و یا تخطی از قواعد زبان مقصد می‌داند (حسینی، ۱۳۹۸: ۴۱). این خطاها را می‌توان در جدول (۲) خلاصه کرد.

جدول ۲. دلایل بروز خطاهای آشکار و پنهان در ترجمه

نوع خطا	دلیل بروز	شرح
خطای آشکار	عدم مطابقت معنای مصداقی عناصر در متن اصلی و ترجمه آن	حذف
		اضافه
خطای پنهان	پیروی نکردن از نظام زبان مقصد	معادل‌گزینی نادرست
		غیردستوری بودن (انحراف از نظام ساختاری زبان) پذیرفتگی قابل تردید (انحراف از قواعد کاربردی)

۲-۳. خطاهای آشکار ترجمه رمان فردقان

از نظر هاوس، خطاهای آشکار، شامل حذف، اضافه، معادل‌گزینی نادرست، غیردستوری بودن و پذیرفتگی قابل تردید؛ نتیجه دو رویکرد نادرست؛ یعنی بی‌توجهی به متن مبدأ و پیروی نکردن از نظام دستوری زبان مقصد است. هر یک از این خطاهای مترجم ممکن

است، موجب ابهام و نامفهومی‌هایی در عبارات شود. این خطاهای پنهان و آشکار را می‌توان به صورت جداگانه مورد بررسی قرارداد.

۳-۲-۱. حذف

گاه مترجم بر اثر بی‌توجهی یا نبودن معادل مناسب در فرهنگ مقصد، برخی کلمات، عبارات و یا اصطلاحات را ترجمه نمی‌کند. موارد حذف در ترجمه خوب بسیار محدود، حتی نادر است و مترجم نباید جز در موارد اجتناب‌ناپذیر اقدام به حذف مطلبی کند؛ زیرا حذف بی‌رویه عمده‌ترین عیب ترجمه محسوب می‌شود (کمالی، ۱۳۷۳: ۲۲). برای نمونه حذف در سطح کلمه، عبارات و اصطلاحات و حذف چند سطر در ترجمه رمان فردقان بیان شده و سپس از بررسی، آمار کلی از نسبت حذفیات در ترجمه ارائه می‌شود.

۳-۲-۱-۱. حذف کلمه

متن اصلی: «فإن انهزما أمام علاء الدولة فاوضاه عليک و إن انتصرا عليه استقوى الأمير و قل احتاجه للعسكر، فأعادک...» (زیدان، ۲۰۱۸: ۵۰).
ترجمه: اگر در برابر علاءالدوله شکست بخورند که درباره شما با او گفت‌وگو خواهند کرد و اگر پیروز شوند، جای پای امیر، محکم می‌شود و نیازش به لشکریان کم...» (زیدان، ۱۳۹۹: ۶۰).

در این جمله مترجم «فأعادک» (تو را باز خواهد گرداند) را حذف کرده است که «بی‌توجهی، سهل‌انگاری، غفلت و فراموشی مترجمان از دلایل حذف در ترجمه به شمار می‌آید» (کمالی، ۱۳۷۳: ۲۳).

۳-۲-۱-۲. حذف عبارات و اصطلاحات

در برخی موارد مترجم با شرایطی مواجه می‌شود که بخشی از متن را، چه در سطح واژگان و چه عبارات یا جملات، حذف کند؛ معمولاً حذف برخی قسمت‌های جمله زمانی موجه است که مترجم آن موارد را برای خواننده خود واضح یا تکراری و خسته‌کننده، تشخیص دهد (زرکوب و صدیقی، ۱۳۹۲: ۴۵).

در ترجمه قسمتی از گفت و گوی میان دو شخصیت داستان مزدوج و ابن سینا، عبارت «بلی، صدقت... کذلک یفعلون» (بله حق با شماست... همین‌طور می‌کنند)، نادیده گرفته شده و ترجمه نشده است و به نظر می‌رسد که این قسمت از ترجمه بدون ضرورت حذف شده است.

متن اصلی: «الله لم یأمر بنهب معابد غیر المسلمین و تهدیمها، و إحراق کتب الأولین. -لکن المهوسین من الحکام یأمرون بذلک مادام یناسبهم و هم یفعلون ما یطیب لهم... ألیس کذلک یا حکیم؟ -بلی، صدقت... کذلک یفعلون. تذکر ابن سینا الحوار الذی جری مع تلمیذہ "بهمن یار بن مرزبان" فی أوّل لقاء جمع بینهما، و شرد ذهنه بعیداً لبضع ثوانٍ ثم استفاق و عاد إلی الکلام مع شیخ الرستاق، سائلاً إیاه: و لماذا تراجع النهر عن هنا؟» (زیدان، ۲۰۱۸: ۶۲).

ترجمه: «خداوند کجا دستور داده است که معابد غیر مسلمانان را ویران کنند و کتاب‌های کهن را بسوزانند؟! - اما حاکمان جاه‌طلب و شیفته قدرت چنین دستورهایی صادر می‌کنند و هر کاری که به سودشان باشد انجام می‌دهند... غیر این است حکیم؟ ابن سینا به یاد گفت و گویی افتاد که با شاگردش «بهمنیار پور مرزبان» در نخستین دیدارشان داشت و چند لحظه‌ای حواسش پرت شد، اما خیلی زود به گفت و گو با شیخ دهستان برگشت و پرسید: رودی که در اینجا جاری بود، چه شد؟» (زیدان، ۱۳۹۹: ۷۰).

۳-۲-۱-۳. حذف چندین جمله یا سطر

متن اصلی: «حکت له فی لیلة، أن زوجها المتوفی کان مهوساً بالمجامعة و عنیناً! من هنا ذاقت معه الأمرین شهوراً. فی مبتدأ الأمر اخترمها بإصبعه و راح یضحک کالمعتوهین، و هی لا تفهم ما یبهجه، إذ کان یشغلها عن ذلک الوجع. ثم راح بعد حین یطلب الغرائب، و یمعن فیها، و مع ذلک لا ینعظ. ثم طلب منهن أن یتساحقن أمام ناظریه و ینهمکن، أن، آملأ أن یمعن مینه و تدبّ بأوصاله الحیاة، فقمّن بذلك مرغمت و مظهرات الرضا. لکنه لم ینعظ و أخیراً بلغ به جنونه المدى، فقال لزوجته و هی الخوارزمية الحرة ما لا یقال لأرخص العواهر: لا أمل لی إلا أنت یا «سندس» لأننی أحبک و أشتهیک فی خیالی، لکن بدنی لا یرتجیب،

فالحل الوحيد أن أجلب إلى فراشك أحد العبيد الأقوياء، فيفعل فيك أمامي فأحتاج لطمته
على وجهه، وقامت واقفة ورفسته بقوة فسقط من، فوق سريره وأخذ يئن وينتحب...
فبدا لها كمتعوه» (زیدان، ۲۰۱۸: ۲۷۱).

ترجمه: «شبی سندس برای او تعریف کرد: شوهر پیرم، هم هوسران بود و هم ناتوان! و
من ماه‌ها از این دو عذاب، رنج می‌بردم؛ زیرا رفتارها و خواسته‌های آن پیرمرد، زشت و
آزاردهنده بود. سرانجام بی‌شرمی‌اش را تاب نیاوردم و با سیلی محکمی او را نقش زمین
کردم» (زیدان، ۱۳۹۹: ۲۵۴).

یکی از علت‌های حذف در ترجمه هنگامی است که به دلیل وجود تفاوت‌های فرهنگی
و اخلاقی یا ملاحظات سیاسی مترجم عمداً نخواهد بعضی از عبارات متن اصلی را در
ترجمه بیاورد (کمالی، ۱۳۷۳: ۲۳)؛ در این بخش نیز به نظر می‌رسد که مترجم به دلیل
ملاحظات اخلاقی قسمتی طولانی از متن اصلی را حذف کرده است.

۳-۲-۲. اضافه

در این نوع خطا، مترجم برخی کلمات و اصطلاحات را که در متن اصلی معادل و همتایی
ندارند، وارد ترجمه می‌کند. در واقع، مترجم برای فهم بهتر معنای واژگان یا به منظور
شفاف‌سازی و ساده‌سازی متن برای مخاطب، متن ترجمه را بسط می‌دهد. مسئله افزایش
در ترجمه از راه‌هایی است که ظرافت معنایی را از یک زبان به زبان دیگر با سهولت بیشتر
منتقل می‌کند و از این طریق ادراک معنایی برای خوانندگان بهتر صورت می‌گیرد (رزاقی،
۱۳۶۹: ۷۸) البته، چنین تکنیکی اگر به صورت پیوسته تکرار شود، می‌تواند بر سبک اثر
بگذارد.

از نمونه‌هایی که اضافه در آن به کار رفته است، می‌توان به کلمه «محصور» در عبارت:
«أنا محصورٌ هنا و ليس لي اختيار أو قدرة على الفرار...» (زیدان، ۲۰۱۸: ۱۸۵) اشاره کرد.
مترجم برای ترجمه این کلمه دو واژه «حصر و بند» را به کار برده است؛ در صورتی که
می‌توانست با یک واژه مانند «زندانی» یا «دربندم» و مانند اینها ترجمه کند. «من اینجا در
حصر و بندم نه اختیاردارم و نه توان فرار...» (زیدان، ۱۳۹۹: ۱۷۸).

گاه برای بعضی از واژه‌های زبان مبدأ، معادل دقیقی در زبان مقصد وجود ندارد؛ یعنی واژه‌ای نیست که عیناً همان مشخصه‌های معنایی را در خود به‌عنوان یک واژه داشته باشد؛ از این رو، مترجم، ناگزیر به افزایش‌هایی می‌شود و علت این است که ساخت واژگانی زبان‌ها با یکدیگر تفاوت دارد (رزاق، ۱۳۶۹: ۷۸). در این نمونه نیز مترجم برای انتقال دقیق و بهتر معنا از دو کلمه مترادف استفاده کرده است.

از نمونه‌های دیگر اضافه می‌توان به نمونه زیر اشاره کرد:

متن اصلی: «حدق نحوها بنظرات الذهول و نظرت الیه بأحداق حالمة، ثم أشارت إلیه بشيءٍ حين رفعت إلی وجهها کفتیها و مدت إلی عینیها إصبغیها و انزلت بهما علی خدیها، بما یفهم منه أنها حزینة بسبب إهماله لها و أنها تبکی لغیابه عنها. فأشار إلیها بما یعنی أنه سیزورها عصراً، فحرکت یدها کأنها تقول: لا، تعال إلی فی المساء، حين تهدأ حركة الناس... فهز رأسه موافقاً» (زیدان، ۲۰۱۸: ۲۶۵).

ترجمه: «... حسین با نگاهی لبریز از حیرت و حسرت به او نگریست و سندس با نگاهی سرشار از آرزومندی... و هنگامی که دستش را به طرف صورتش برد و انگشتانش را به چشم، سپس گونه‌اش کشید، به حسین فهماند که از بی‌توجهی وی دلخور است و در نبودنش می‌گرید!... حسین حس خوبی نداشت گویی دو نیرو در درونش با هم به سختی در ستیز بودند. در مانده بود و نمی‌دانست که باید در همین جا بایستد و بازگردد یا همچنان پیش برود؟ شرار اشتیاقی که در جانش شعله می‌کشید نیرومندتر از آن بود که دامنش را نگیرد... برای همین با اشاره به او گفت که عصر به دیدارش خواهد رفت... سندس با حرکت دستش به او فهماند که دیر وقت بیاید... هنگامی که همه جا ساکت و آرام است؛ و حسین به نشانه موافقت، سرش را تکان داد!» (زیدان، ۱۳۹۹: ۲۴۹).

عبارات مشخص شده در ترجمه، هیچ معادلی در متن اصلی ندارد و حتی جملاتی در متن اصلی نبوده که حذف شود و این جملات به جای آن‌ها آمده باشد، بلکه مترجم خود برای توضیح بیشتر و درک بهتر شرایط ابن سینا و ارتباط مخاطب با داستان این عبارات را به ترجمه افزوده است؛ این عبارات به خواننده کمک خواهد کرد و ممکن است ماجرا را قابل لمس‌تر جلوه دهد، اما طبق الگوی هاوس موجب طولانی‌تر شدن داستان شده و تکرار آن در طول رمان نوعی خطا شمرده می‌شود.

۳-۲-۳. معادل‌گزینی نادرست

انتخاب معادل نادرست برای یک واژه یا عبارت در متن ترجمه، می‌تواند مفهوم اصلی آن را از بین برده و خواننده متن مقصد را دچار اشتباه می‌کند؛ زیرا با انتخاب معادل اشتباه، پیام اصلی، درست به زبان مقصد منتقل نمی‌شود. مورد زیر از نمونه‌های انتخاب معادل نادرست در ترجمهٔ رمان *فردقان* است:

متن اصلی: «... و اللطیف هنا أن لی قصیده طویلة اسمها (المزوجة)» (زیدان، ۲۰۱۸: ۴۰).
«البته خوشمزه اینجاست که من شعری طولانی به نام «المزدوجة» دارم» (زیدان، ۱۳۹۹: ۴۹).

از ضروریات ترجمه، معادل‌یابی واژگان زبان مبدأ با گزینش و انتخاب بهترین گزینه از بین چندین معادل یک واژه، عبارت یا جمله در زبان مقصد است؛ در مثال فوق، مترجم برای ترجمهٔ کلمهٔ «اللطیف» معادل «خوشمزه» را انتخاب کرده است و در زبان فارسی معیار چنین توصیف یا تصویری رایج نیست. با توجه به اینکه در این قسمت، صحبت دربارهٔ تشابه نام قصیده و نام یک شخص است، انتخاب این واژه به عنوان ترجمهٔ «اللطیف» مناسب نیست. همچنین در فرهنگ لغات، ترجمهٔ خوشمزه برای لطیف به ندرت آمده و بیشتر معانی چون: ظریف، نغز، زیبا، خوب، نازک، سبک و از این قبیل آمده و در چنین مواردی برای بیان تشابهات و موضوعی که موجب جلب توجه است، بیشتر از کلمهٔ «جالب» استفاده می‌شود. «جالب» با واژهٔ «لطیف» نیز تناسب بهتری دارد. از معانی کلمهٔ «جالب» می‌توان به «نغز، چشمگیر، دلکش و گیرا» اشاره کرد و یا طبق لغت‌نامهٔ دهخدا «جالب: به سوی خود کشندهٔ چیزی را، جلب‌کننده». در تداول فارسی امروز جالب توجه و گاه به معنی موضوع خوش آیند به کار می‌رود (دهخدا، ج ۵: ۷۳۶۵)؛ بنابراین، با توجه به آنچه گفته شد، ترجمهٔ این قسمت را می‌توان این گونه در نظر گرفت: «البته جالب اینجاست که من هم شعری طولانی به نام «المزدوجة» دارم».

۳-۲-۴. غیردستوری بودن و پذیرفتگی قابل تردید

در ارتباط با دو خطای دیگر؛ یعنی غیردستوری بودن و پذیرفتگی قابل تردید که حاصل پیروی نکردن از نظام زبان مقصد است، نگارنده نمونه‌ای که شاهد بر این دو خطا باشد در ترجمه این رمان نیافته است.

خطای پنهان زمانی رخ می‌دهد که میان متن مبدأ و مقصد از نظر نقشی، سازگاری وجود نداشته باشد؛ بنابراین، بعد از مقایسه نمایه‌های متن مبدأ و مقصد هرگونه عدم مطابقت بین مؤلفه‌های نمایه مقصد با همتای خود در متن اصلی خطای پنهان انگاشته می‌شود (سید جلالی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۷۳). در این پژوهش هم خطاهای پنهان و هم خطاهای آشکار ارزیابی می‌شود.

۳-۳. فیلتر فرهنگی

هر ترجمه با تفاوت‌های زبانی و فرهنگی دست و پنجه نرم می‌کند. تفاوت ساختار زبان و فرهنگ مشکل اساسی ترجمه را شکل می‌دهد. اگر هیچ تفاوت زبانی و فرهنگی وجود نداشته باشد، ترجمه بی‌معنا است. در واقع ترجمه تلاش دارد که معنای موردنظر نویسنده را از صافی زبانی و فرهنگی عبور دهد. هاوس در بازنگری چهارچوب تحلیلی خود در سال‌های ۱۹۹۷ و ۲۰۰۱، «فیلتر فرهنگی» را به عنوان یکی از ابزارهای مهم مترجم و ارزیاب متن ترجمه پیشنهاد می‌کند. «مفهوم «فیلتر فرهنگی» ابزاری است برای لحاظ کردن تفاوت‌های اجتماعی-فرهنگی در زمینه عرف مشترک رفتاری و ارتباطی، سبک پرتصنع برگزیده و هنجارهای موردانتظار در جامعه زبانی. این تفاوت‌ها را نباید بر مبنای ذوق فردی لحاظ کرد، بلکه باید بر پایه پژوهش تجربی بینا فرهنگی بنیان گذاشته شود. اگر در ترجمه پنهان هدف رسیدن به تعادل کارکردی (نقشی) باشد، پیش از آنکه ورود به ساختار معنایی متن اصلی در دستور کار قرار گیرد، تفاوت‌های فرهنگی باید به دقت مورد بررسی قرار گیرند...» (House, 2001: 251).

مترجم هر جا که احساس کرده متن ممکن است برای خواننده نامفهوم بوده و یا بخش‌هایی که نیاز به آوردن معادل‌های متناسب با فرهنگ زبان مقصد داشته است از صافی فرهنگی و معادل‌های متناسب با فرهنگ مقصد استفاده کرده است. البته گاهی نیز به صورت اضافه و برای توضیح بیشتر قضیه موردنظر و یا ارتباط بهتر خواننده با متن و ماجرا

از جملات و ضرب‌المثل‌های مناسب با موضوع بهره برده است. نمونه زیر از جمله نمونه‌های این عبارات و اصطلاحات است:

متن اصلی: «قالت روان إن هذه الرسالة هي تأويل رؤياها، و لكن بالعكس. فابتسم ابن سینا» (زیدان، ۲۰۱۸: ۱۰۵).

ترجمه: «روان با شنیدن مضمون نامه گفت: این خبر تعبیر خواب من است. البته از این باب که خواب زن چپ است! ابن سینا خندید...» (زیدان، ۱۳۹۹: ۱۱۰).

این ضرب‌المثل به دو صورت نقل می‌شود؛ «خواب زن چپ است» و «خواب ظن چپ است». از آنجا که بسیاری از ضرب‌المثل‌ها سینه به سینه نقل می‌شوند، امکان دارد در تلفظ و املای آن‌ها اشکالاتی پیدا شود و یا معانی متفاوتی به خود بگیرند. دلیل دیگر این امر آن است که در زبان فارسی تلفظ برخی از واج‌ها مشترک است، اما شکل نوشتاری متفاوتی دارند. برای مثال همین واج‌های «ز-ذ-ظ-ض» که همه به یک شکل تلفظ شده، اما شکل نوشتن آن‌ها متفاوت است. یکی از مواردی که حاصل این اختلاف است همین ضرب‌المثل «خواب زن چپ» است. در واقع این ضرب‌المثل در مواقعی به کار می‌رود که زنی خواب بد دیده است و اطرافیانش برای دل‌داری دادن و آرام کردنش از این ضرب‌المثل استفاده می‌کنند. آن‌ها هدفشان این است که به او بگویند تعبیر خواب او برعکس است و اتفاقی خوب و خوش برایش پیش خواهد آمد (دهخدا، جلد ۶: ۷۰۷۷).

با بررسی کتاب‌ها و لغت‌نامه‌ها مشاهده می‌شود که در ادبیات نیز این ضرب‌المثل بیشتر به شکل «خواب زن چپ» به کار رفته است. نمونه‌هایی مانند «امثال و حکم» علی اکبر دهخدا، «نیرنگستان» صادق هدایت، «سووشون» سیمین دانشور، «باورهای عامیانه مردم ایران» حسن ذوالفقاری و علی اکبر شیری. در این بخش از ترجمه نیز مترجم با توجه به داستان و خواب کنیزی به نام روان با آوردن این ضرب‌المثل برای عبارت «ولکن بالعکس» نزدیک‌ترین ترجمه را به باورهای عامیانه فارسی انتخاب کرده خواسته همان‌طور که در بخش ترجمه پنهان گفته شد، خواننده زبان مقصد احساس نکند که متن پیش رویش یک برگردان از متن دیگری است، بلکه کاملاً متناسب با فرهنگ خود اوست.

۳-۳-۱. بررسی شیوه گفتمان

از مباحثی که در هر روایت و رمان اهمیت دارد، بحث شیوه و روش گفتمان شخصیت‌هاست. «منظور از گفتمان شخصیت مجموع گفتار، اندیشه و ادراک‌های حسی شخصیت است» (نجومیان و غفاری، ۱۳۹۱: ۸۶).

نویسنده برای بیان یک داستان و بازنمود گفتمان شخصیت‌ها در متن، چهار روش در اختیار دارد: گفتمان مستقیم، گفتمان غیرمستقیم، گفتمان مستقیم آزاد، گفتمان غیرمستقیم آزاد که به صورت مختصر عبارت‌اند از:

۳-۳-۱-۱. گفتمان مستقیم

«گفتمان مستقیم از نظر شکل نوشتاری از بقیه جمله‌ها جدا نوشته می‌شود؛ واژه‌ها و لغات رنگ و بوی شخصیت را می‌دهند و کنترل‌کننده و سخنگوی شخصیت‌ها هستند» (تولان، ۱۳۸۶: ۲۳۴).

۳-۳-۱-۲. گفتمان غیرمستقیم

«در سخن غیرمستقیم شخصی دیگر که معمولاً راوی است، کلام و اندیشه شخصیت را از زبان خود و غیرمستقیم نقل می‌کند» (حرّی، ۱۳۸۸: ۶۵).

۳-۳-۱-۳. گفتمان مستقیم آزاد

این نوع گفتمان سخنی است «مستقیم و مستقل از نشانه‌های نوشتاری قراردادی و در واقع گونه‌ای تک‌گویی درونی اول‌شخص» به حساب می‌آید (بی‌نیاز، ۱۳۸۸: ۱۲۱).

۳-۳-۱-۴. گفتمان غیرمستقیم آزاد

این نوع گفتمان، ترکیبی از گفتمان مستقیم و غیرمستقیم است. شخصیت‌ها و راوی در شیوه گفتمان یا روایت نقش دارند. «گفتمان غیرمستقیم آزاد هم ویژگی‌های لحن و آهنگ کلام شخصیت را دارد، هم به لحاظ نحوی رنگ و بوی کلام گزارش را دارد» (حرّی، ۱۳۸۸: ۶۵).

نکته‌ای که در این پژوهش اهمیت دارد، این است که در *رمان فردتقان*، بعضی از بخش‌ها که در متن اصلی به شکل غیرمستقیم و از زبان راوی بیان شده است و در ترجمه به صورت مستقیم آمده است؛ یعنی نوعی تغییر شیوه و سبک در آن دیده می‌شود. به عبارت دیگر می‌توان گفت که ترجمه یا همان متن مقصد در بخش‌های از نظر شیوه گفتمان با متن مبدأ تفاوت دارد. علت این تفاوت تغییری است که مترجم در شیوه گفتمان ایجاد کرده است؛ نکته‌ای که در همین بخش زیرمجموعه بررسی خطاهای پنهان در قسمت شیوه گفتمان به آن اشاره و گفته شد که این تغییر در روند داستان خللی ایجاد نکرده است، اما از نظر گفتمان که در الگوی جولیان هاوس به آن اشاره شده، می‌توان گفت که شیوه گفتمان در متن مبدأ در قسمت‌هایی با متن مقصد متفاوت است. نمونه از نمونه‌های چنین تغییری است:

متن اصلی: «أرادت أن تصرف خاطره عن الذكريات المريرة، فسألته باسمه عن السبب الذي دعاه للكتابة عن «الإثم» و هو بعد شاب صغير السن...» (زیدان، ۲۰۱۸: ۲۰۴).

ترجمه: «مهتاب خواست تا ذهن بوعلی را از خاطرات تلخ برگرداند و از این رو پرسید: چرا در وقتی که هنوز جوان بودید، کتابی درباره «إثم» (گناه) نوشتید؟» (زیدان، ۱۳۹۹: ۱۹۷)

ترجمه پیشنهادی: مهتاب خواست تا ذهن بوعلی را از خاطرات تلخ برگرداند؛ از این رو با لبخند درباره انگیزه‌اش برای نوشتن کتابی به نام «إثم» (گناه)، در جوانی پرسید.

بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی و مقایسه نمایه‌های متن مبدأ و مقصد می‌توان گفت که متن ترجمه‌شده با متن مبدأ همخوانی دارد. هر دو از نظر موضوع مشترک و کنش اجتماعی در متن مبدأ و مقصد عمومی و پرطرفدار است. از نظر شیوه گفتمان شیوه رسانه در هر دو متن پیچیده است. مترجم توانسته ژانر تاریخی-عاشقانه و سیاق کلام متن مبدأ را حفظ نماید. با مقایسه‌های انجام‌شده خطاهای آشکار نیز بررسی شده و نتایج ارزیابی نشان می‌دهد میزان خطای آشکار در ترجمه نسبت به خطاهای پنهان بیشتر است و این خود گویای تمایل بیشتر مترجم به ترجمه آشکار است.

با مطالعات انجام‌شده می‌توان گفت، مترجم در بخش‌هایی که متن برای خواننده پیچیده و گنگ باشد و نیاز به بیان معادلی متناسب با فرهنگ زبان مقصد برای دستیابی به

هدف معادل‌نقشی است، با دست‌کاری چارچوب‌ها و استفاده از صافی فرهنگی به ترجمه پنهان‌گرایش داشته و رنگ و بوی بومی به متن داده است و براساس بررسی‌های انجام شده ۵۹ مورد از بهره‌گیری مترجم از صافی فرهنگی تشخیص داده شد.

راهکارهای مترجم برای ترجمه بخش‌های فرهنگی به عبارتی بخش‌هایی که نیاز به ترجمه پنهان داشته، استفاده از اصطلاحات و ضرب‌المثل‌هایی است که متناسب با فرهنگ عامیانه فارسی بوده است. مترجم حالت‌ها و موقعیت‌هایی که شخصیت‌های داستان در آن قرار گرفته‌اند، با به‌کارگیری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحاتی که در فرهنگ زبان مقصد، شخص در موقعیت مشابه از آن استفاده می‌کند به نمایش گذاشته است.

همچنین ژانری که در متن مبدأ بوده در ترجمه نیز حفظ شده است؛ اما در شیوه‌گفتن که زیر مجموعه سیاق کلام است، تغییراتی انجام شده است که در اصل موضوع اثر منفی ندارد. در واقع متن مبدأ از دو شیوه‌گفتن مستقیم و غیرمستقیم استفاده شده که همان شیوه در ترجمه نیز رعایت شده است. فقط در بخش‌هایی مترجم به جای شیوه‌گفتن غیرمستقیم که در متن اصلی وجود دارد از شیوه‌گفتن مستقیم استفاده کرده است. به نظر می‌رسد هدف از این تغییر جذب بیشتر مخاطب و قابل‌لمس جلوه‌دادن ماجرای رمان است.

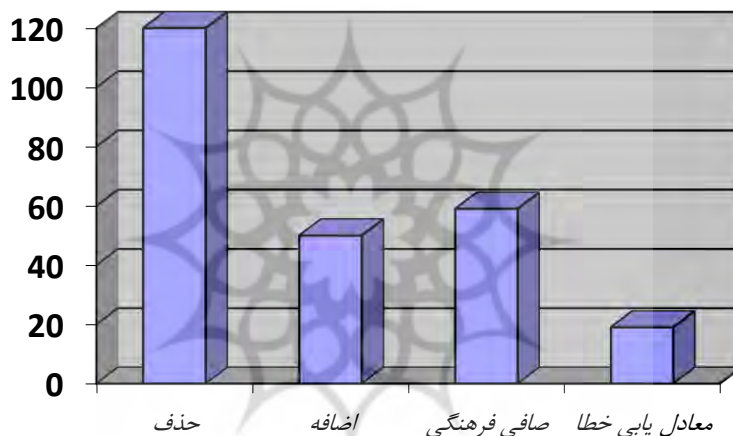
با مقایسه نمایه‌های متن مبدأ و مقصد و بررسی خطاهای پنهان و آشکار، در مواردی متن مبدأ نادیده‌انگاشته شده که در بخش خطاهای آشکار مشتمل بر (حذف، اضافه، معادل‌گزینی نادرست، پذیرفتگی قابل‌تردید، نادستوری) است، به آن اشاره شده که نتایج حاصل از بررسی‌ها به صورت جدول و نمودار نشان داده شده است. به صورت آماری می‌توان گفت حذفیات بیشترین آمار را به خود اختصاص داده است و تقریباً دو درصد (۰/۲) کل متن حذف شده است. در مقابل، مترجم در بخش‌هایی و اژگان و عباراتی به متن افزوده است که برای رفع ابهام و یا جایگزینی برای کلمات و عبارات حذف شده است. در قسمت‌هایی نیز معادل‌یابی‌های اشتباه انجام شده است که ۱۹ مورد از چنین عملکردی در بررسی‌ها تشخیص داده شد که معادل‌های انتخابی کاملاً اشتباه و باعث شده بود تا پیام از متن مبدأ به صورت درست به متن مقصد انتقال نیابد.

مبتنی بر الگوی جولیان هاوس و ارائه دو نوع ترجمه پنهان و آشکار، با توجه به این که باقر از صافی فرهنگی استفاده کرده است می‌توان گفت، ایشان ترجمه خود را در

بخش‌های به ترجمه پنهان نزدیک کرده؛ اما در بخش عمده مترجم توانسته در حفظ نقش و هنجارهای متن مبدأ و انتقال آن به متن مقصد موفق‌تر عمل کرده و ترجمه‌ای آشکار ارائه داده است. به عبارتی، باقر در ترجمه خود از رمان (فردقان) از دو نوع ترجمه ارائه شده توسط جولیان هاوس، یعنی ترجمه پنهان و آشکار بهره برده اما غالباً ترجمه به صورت آشکار انجام شده است.

در نمودار (۱) خلاصه مقایسه و ارزیابی متن مبدأ و مقصد بر اساس الگوی ارزیابی کیفیت جولیان هاوس نمایش داده شده است.

نمودار ۱. راهبردهای ترجمه‌ای هاوس در برگردان کتاب فردقان

تعارض منافع
تعارض منافع ندارم.

ORCID

Rezvan Beyranvand

<https://orcid.org/0009-0002-3241-0015>

Ali Nazari

<https://orcid.org/0009-0009-9397-3277>

Seyed Esmail
Ghasemi Mousavi

<https://orcid.org/0000-0001-6899-3895>

منابع

- باقر، علیرضا. (۱۳۹۹). *شیخ در محبس رمانی بر اساس زندگی‌نامه شیخ الرئیس بوعلی سینا، نگارش یوسف زیدان*. تهران: نشر شایان.
- بی‌نیاز، فتح‌الله. (۱۳۸۸). *درآمدی بر داستان‌نویسی و روایت‌شناسی*. تهران: انتشارات افراز.
- تولان، مایکل. (۱۳۸۶). *روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی-انتقادی*. ترجمه سیده فاطمه علوی و فاطمه نعمتی. تهران: انتشارات سمت.
- حرّی، ابوالفضل. (۱۳۸۸). *همبستگی میان و جوه رنگارنگ گفتار و اندیشه با تمرکز بر سخن غیرمستقیم آزاد. نشریه نقد ادبی، ۲(۷)، ۷۸-۵۹*.
- حسینی، سید آیت. (۱۳۹۸). *تفاوت‌های ترجمه از زبان و اسطه با ترجمه از زبان اصلی ارزیابی کیفیت دو ترجمه از رمان ژاپنی باران سیاه بر زبان فارسی. فصلنامه جستارهای زبانی، ۶(۶)، ۲۲۹-۲۵۵*.
- حموی، یاقوت. (۱۹۹۵). *معجم البلدان (جلد ۴)*. بیروت: دار صادر.
- خان‌جان، علیرضا. (۱۳۹۴). *الگوی ارزیابی ترجمه جولیان هاوس از گذشته تا امروز. فصلنامه مترجم، ۲۷(۵۷)، ۱۰۴-۸۱*.
- خزاعی فر، علی و پاکار، الناز. (۱۳۹۱). *معرفی الگویی جهت ارزیابی کیفیت ترجمه و توصیف دو شیوه اظهارنظر در کلاس‌های آموزشی ترجمه. فصلنامه پژوهش‌های زبان‌شناسی، ۴(۱)، ۶۶-۵۳*.
- رزاقی، ایرج. (۱۳۶۹). *مواردی از حذف و اضافه در ترجمه انگلیسی‌به‌فارسی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه فردوسی مشهد.
- زرکوب، منصوره و عاطفه صدیقی. (۱۳۹۲). *تعدیل و تفسیر در ترجمه چالش‌ها در راهکارها با تکیه بر ترجمه کتاب الترجمة و أدواتها. فصلنامه پژوهش‌های ترجمه زبان و ادبیات عربی، ۳(۸)، ۳۵-۵۴*. [DOR: [20.1001.1.22519017.1392.3.8.2.3](https://doi.org/10.1001.1.22519017.1392.3.8.2.3)]
- زیدان، یوسف. (۲۰۱۸). *فردقان، اعتقال الشيخ الرئيس. القاهرة: دارالشروق*.
- سیدجلالی، بدری السادات؛ مدرس خیابانی، شهرام و کریمی بهبهانی، سید محمد. (۱۳۹۶). *تحلیل کیفیت ترجمه ادبی با رویکرد نقش‌گرای ارزیابی ترجمه مطالعه موردی ترجمه‌های فارسی رمان فرنی و زویی اثر جی.دی. سلینجر. فصلنامه جستارهای زبانی، ۷(۷)، ۱۵۹-۱۸۲*.
- صفری، سعید. (۱۳۹۸). *نقد ترجمه در مطالعات ترجمه: نظریه تا عمل*. تهران: انتشارات آوین مهر.
- کمالی، جواد. (۱۳۷۲). *حذف و اضافه در ترجمه. فصلنامه مترجم، ۳(۱۱ و ۱۲)، ۳۱-۱۶*.
- نیازی، شهریار و قاسمی اصل، زینب. (۱۳۹۷). *الگوهای ارزیابی ترجمه (با تکیه بر زبان عربی)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- هاوس، جولیان. (۱۳۹۷). *مبانی ترجمه*. مترجمان ابوطالب ایران مهر. حسین داوری. آیلین فیروزیان پور اصفهانی. تهران: انتشارات نویسه پارسی.
- هاوس، جولیان. (۱۳۹۹). *ترجمه*. مترجم منوچهر توانگر. تهران: انتشارات علمی.
- هلیدی، مایکل و حسن، رقیه. (۱۳۹۳). *زبان، بافت و متن، جنبه‌هایی از زبان در چشم‌اندازی اجتماعی- نشانه‌شناختی*. ترجمه مجتبی منشی‌زاده و طاهره ایشانی. تهران: انتشارات علمی.

English References

- House, J. (1981). *A Model for Translation Quality Assessment*. 2nd ed, Tubingen: Narr.
- House, J. (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tubingen: Narr.
- House, J. (2001). Translation Quality Assessment: Linguistic Description Versus Social Evaluation, *Meta: Translators' Journal, Volume 46, Number 2, June 2001*.
- House, J. (2015). *Translation Quality Assessment Past and Present*. London and New York: Routledge.

Translated References to English

- Baqer, A. (2019). *Sheikh in prison, a novel based on the biography of Bou Ali Sina*, written by Zeydan, Y. Tehran: Shayan Publication. [In Persian]
- BeeNiyaz, F. (2009). *An Introduction to Story Writing and Narratology*. Tehran: Afraz Publication. [In Persian]
- Toolan, M. (2007). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. Translated into Persian by Aalavi. S. F. and Neematy. F. Tehran: SAMT Publication. [In Persian]
- Horry, A. (2009). The Correlation between the Colorful Aspect of Speech and Thought with a Focus on Free Indirect Speech. *Journal of Literary Criticism*, 2(7): p. 59-78. [In Persian]
- Hossaini, S. A. (2020). The Differences between Translation from the Middle Language and Translation from the Original Language, A Translations Quality Assessment of two Translations of 'Black Rain' a Japanese novel into Persian. *Bimonthly journal of Linguistic Researches*, (6): p. 229-255. [In Persian]
- Hamawi, Y. (1995). *Moojam AL-Boldan*. Beyrout: Dar-Sader. [In Arabic]
- KhanJan, A. (2015). Julian House's translation Quality Assessment model from Past to Present. *Translator's Journal*, 27(57): p. 81-104. [In Persian]
- KhazaeiFar, A. and Pakar, E. (2012). Introduction of a Model to Translation Quality Assessment and Describe two Ways of Commenting in Translation Classes. *Linguistic Research Journal*, 4(1): p. 53-66. [In Persian]

- Razaqi, E. (1990). *Cases of Addition and Deletion in English-Persian Translation*. Master's thesis, Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian]
- ZarKoub, M. and Sadeqi, A. (2012). Equivalence and Changes in Translation: Challenges and Strategies, Focusing on Translation of Al-Tarjemah Va Adavatoha. *Translation Reserches in the Arabic Language and Literature*, 3(8): p. 35-54. [DOR: [20.1001.1.22519017.1392.3.8.2.3](https://doi.org/10.1001.1.22519017.1392.3.8.2.3)] [In Persian]
- Zaydan, Y. (2018). *Fardaqaan, the Arrest of Sheikh Al-Raeis*. Cairo: Daar Al-Shorouq. [In Arabic]
- Seyed Jalali, B., Modares, Sh. and Karimi-Behbahani, S. M. (2016). Analysis of the Quality of Literary Translation with a Role-Oriented Approach to Evaluate the Translation of a Case Study of the Persian Translations of Salinger's Novel: "Franny and Zooey. *Linguistic Research Journal*, (7), 159-182. [In Persian]
- Safari, S. (2018). *Translation Criticism in Translation Studies: Theory to Practice*. Tehran: Avin Mehr Publication. [In Persian]
- Kamali, J. (1992). Elimination and Addition in Translation. *Translator Journal*, 3(11&12): p. 16-31. [In Persian]
- Nyazi, Sh. and GhasemiAsl, Z. (2017). *Translation evaluation models (based on Arabic language)*. Tehran: University Press Publication. [In Persian]
- House, J. (2017). *Basics of translation. Translators of Abu Talib Iranmehr*. Translated into Persian by Davari, H. and Firouzianpour Esfahani, A. Tehran: Persian script Publication. [In Persian]
- House, J. (2019). *The Translation*. Translated into Persian by Manouchehr Tavangar. Tehran: Alami Publications. [In Persian]
- Halliday, M. and Hassan, R. (2013). *Language, context and text, aspects of language in a socio-semiotic perspective*, translated into Persian by Manshizadeh, M. and Ishani, T. Tehran: Alami Publication. [In Persian]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: بیرانوند، رضوان، نظری، علی و قاسمی موسوی، سید اسماعیل. (۱۴۰۲). ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی رمان فردقان اثر یوسف زیدان براساس الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس. *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۳(۲۹)، ۲۵۵-۲۸۴. doi: DOI: 10.22054/RCTALL.2023.75196.1686

Translation Reserches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.